

1/2011

ВОЈНОИСТОРИЈСКИ ГЛАСНИК

ВОЈНО- ИСТОРИЈСКИ ГЛАСНИК

MILITARY HISTORICAL REVIEW
ВОЕННО-ИСТОРИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ
REVUE HISTORIQUE MILITAIRE
MILITÄRGESCHICHTLICHE ZEITSCHRIFT

YU ISSN-0042-8442
УДК 355.48 (497.1) (051)

1/2011

**ВОЈНО-
ИСТОРИЈСКИ
ГЛАСНИК**

MILITARY HISTORICAL REVIEW
BEHECHTORHISTORISCHER
REVIEW HISTORISCHES
MILITÄRGESCHICHTLICHE ZEITSCHRIFT

ИЗДАВАЧ: ИНСТИТУТ ЗА СТРАТЕГИЈСКА ИСТРАЖИВАЊА – ОДЕЉЕЊЕ ЗА ВОЈНУ ИСТОРИЈУ МИНИСТАРСТВА ОДБРАНЕ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

РЕДАКЦИЈСКИ ОДБОР: др Јованка Шарановић, директор ИСИ, председник; др Милан Терзић, виши научни сарадник ИСИ, уредник; др Винфрид Хајнеман, пуковник, Управа за војноисторијска истраживања ОС СР Немачке; др Шаул Шај, директор Института за војноисторијска истраживања ОС Израела; проф. др Милан Ристовић, Филозофски факултет Београд, Одељење за историју; проф. др Љубодраг Димић, Филозофски факултет Београд, Одељење за историју; др Радмила Радић, научни саветник Института за новију историју Србије; др Миле Бјелајац, научни саветник Института за новију историју Србије; др Драган Богетић, научни саветник Института за савремену историју; др Александар Животић, научни сарадник Института за новију историју Србије; капетан мр Далибор Денда, истраживач – сарадник ИСИ; мајор мр Миљан Милкић, истраживач – сарадник ИСИ; мр Дмитар Тасић, истраживач – сарадник ИСИ.

ОДГОВОРНИ УРЕДНИК: др МИЛАН ТЕРЗИЋ

СЕКРЕТАР РЕДАКЦИЈЕ: капетан мр ДАЛИБОР ДЕНДА

Часопис излази два пута годишње. Година издања LXI. Рукописи се шаљу на адресу: Институт за стратегијска истраживања – Одељење за војну историју, Незнаног јунака бр. 38 Београд. Е-mail адреса: vig@mod.gov.rs. Телефони редакције 20-63-519 и 20-63-553; војни тел. 29-519 и 29-553. Рукописи се не враћају. Годишња претплата 1000 динара. Цена броја 600 динара.

Задња страна корица:

САДРЖАЈ

ВИГ БР. 1/2011

ЧЛАНЦИ И СТУДИЈЕ

Мр <i>Марко Драшковић</i> , Етничко-регионална, персонално-просопографска и социјална структура нордијских најамника у комнинској Византији	9
Др <i>Радомир Ј. Поповић</i> , Војничка заклетва у Србији у XIX и почетком XX века	31
Др <i>Милан Терзић</i> , Превага прагматизма (Прилог разумевању британско-југословенских односа у Другом светском рату)	45
Др <i>Милан Кољанин</i> , Идеологија и политика уништења Срба у НДХ.....	66
<i>Божица Славковић</i> , Дезертирања Албанаца из Југословенске армије након ослобођења Косова и Метохије (1944. и 1945)	92
Др <i>Гојко Маловић</i> , Војна надлежност над ратним војним инвалидима у Југославији 1945–1948.	114
Др <i>Ненад Ж. Петровић</i> , Совјетска свакодневица посматрана очима југословенских дипломата 1953–1962. године	144

ПРИЛОЗИ И ИСТРАЖИВАЊА

Др <i>Милић Милићевић</i> , мр <i>Јована Шаљић</i> , Познавање турског и албанског језика у Војсци Србије концем XIX века	169
<i>Далибор Велојић</i> , Улога војске у васпитању омладине – сарадња са спортским савезима у Нишу 1918–1941.	180
<i>Дејан Сегић</i> , Четници и капитулација Италије 1943.	194

КРИТИКЕ И ПРИКАЗИ

Edwin P. Hoyt, <i>Воје на Балканџ. Балкан 1941. Факта а свџдectвџ</i> , Прага, <i>Наше војско</i> 2009, 172. стр. (мр <i>Милан Совиљ</i>)	227
--	-----

- Martina Grahek Ravančić, *Bleiburg i križni put 1945. Historiografija, publicistika i memoarska literatura*, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2009, 486 str. (Милан Гулић) 230
- Todor Kuljić, *Sećanje na titoizam – između diktata i otpora*, Čigoja štampa, Beograd 2011, 268. str. (др Милан Терзић) 233

ДОКУМЕНТИ

- Никола Керавица*, Аријанов бојни поредак против Алана 239

ИНФОРМАЦИЈЕ

- Међународна конференција “*War, Revolution, Civil war: Eastern Europe 1917–1923*”, Даблин, Република Ирска, 5–26 март 2011. године (мр *Дмитар Тасић*) 277
- XI годишња конференција Евроатлантске радне групе за студије конфликта (CSWG) “*The Regular and Irregular Warfare: Experiences of History and Contemporary Armed Conflicts*”, Београд, 23–27. мај 2011. године (капетан мр *Далибор Денда*) 279

CONTENTS

MILITARY HISTORY REVIEW 1/2011

ARTICLES AND STUDIES

Mag. <i>Marko Drašković</i> , Ethnic-regional, Individual-prosopographic and Social Structure of Nordic Mercenaries in Comnenian Byzantium	9
Dr. <i>Radomir J. Popović</i> , Soldier`s Oath in Serbia in 19 th and the Beginning of 20 th Century – Legal Framewor).....	31
Dr. <i>Milan Terzić</i> , Prevalence of Pragmatism (Contribution to Understanding of Anglo-Yugoslav Relations During World War II)	45
Dr. <i>Milan Koljanin</i> , Ideology and Policy of Destruction of the Serbs in the Independent State of Croatia (NDH)	66
<i>Božica Slavković</i> , M. A, Desertion of Albanians From the Yugoslav Armed Forces After the Liberation of Kosovo and Metohija (1944 and 1945)	92
Dr. <i>Gojko Malović</i> , Military Jurisdiction Over War Military Invalids in Yugoslavia from 1945 to 1948	114
Dr. <i>Nenad Petrović</i> , Soviet Everyday Life as Viewed by Yugoslav Diplomats Between 1953 and 1962	144

SUPPLEMENTS AND ADDITIONAL RESEARCH

Dr. <i>Milić Milićević</i> , Mag. <i>Jovana Šaljić</i> , Knowledge of Turkish and Albanian Language Among Members of Serbian Armed Forces at the end of 19 th Century	169
<i>Dalibor Velojić</i> , Army Role in Youth Education – Cooperation with the Sports Federation of Niš 1918–1941	180
<i>Dejan Segić</i> , Četniks and Capitulation of Italy in 1943	194

CRITIQUES AND REVIEWS

- Edwin P. Hoyt, *Boje na Balkáně. Balkán 1941. Fakta a svědectví*, Praha, Naše vojsko 2009, 172. str. (Mag. Milan Sovilj) 227
- Martina Grahek Ravančić, *Bleiburg i križni put 1945. Historiografija, publicistika i memoarska literatura*, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2009, 486. str. (Milan Gulić) 230
- Todor Kuljić, *Sećanje na titoizam – između diktata i otpora*, Čigoja štampa, Beograd 2011, 268. str. (Dr. Milan Terzić) 233

DOCUMENTS

- Nikola Keravica, ARRIAN BATTLE ORDER AGAINST ALANS 239

INFORMATION

- International conference “*War, Revolution, Civil War: Eastern Europe 1917–1923*”, Dublin, Republic of Ireland, 25–26 of March 2011 277
- XI Annual Conference of the Euroatlantic Conflict Studies Working Group (CSWG) “*The Regular and Irregular Warfare: Experiences of History and Contemporary Armed Conflicts*”, Belgrade, 23–27 May 2011 (Captain Mag. Dalibor Denda) 279

УДК 355.232:811.18(497.11)"18" ;
355.232:811.512.161(497.11)"18"

Др Милић Милићевић, научни сарадник

ИСТОРИЈСКИ ИНСТИТУТ, БЕОГРАД,

E-mail: milicevicm@live.com

Мр Јована Шалић, истраживач-сарадник

ИСТОРИЈСКИ ИНСТИТУТ, БЕОГРАД

E-mail: jovanasaljic@yahoo.co.uk

ПОЗНАВАЊЕ ТУРСКОГ И АЛБАНСКОГ ЈЕЗИКА У ВОЈСЦИ СРБИЈЕ КОНЦЕМ XIX ВЕКА*

АПСТРАКТ: Рад има за циљ, да на основу анкете спроведене током 1898. године покаже колико је познавање турског, делом и албанског језика, било заступљено у војсци Србије односно, какав је био стварни квалитет овог знања. Анализа изнета у тексту сугерише и на то колико је општеприхваћени термин „турско наслеђе“, у случају старешинског кадра војске у тога времена, у стварности заиста био присутан.

Кључне речи: Турски језик, албански језик, настава језика, познавање језика, војска.

У последњим годинама 19. века на челу са краљем Миланом, тада на положају команданта Активне војске, спроведена је темељна реформа.¹ Том приликом дошло је до модернизације артиљеријског парка праћеног и куповином новог стрељачког оружја, муни-

* Рад представља резултат рада на пројектима које финансира Министарство просвете и науке Србије: „Европа и Срби (1804–1918): подстицаји и искушења европске модерне“ Евиденциони број 177031 и „Од универзалних царстава ка националним државама. Друштвене и политичке промене у Србији и на Балкану“ Евиденциони број 177030.

¹ Опширније види. Милићевић М, *Реформа војске Србије*, Београд, 2002.

ције, као и остале војне опреме. Сличне корените промене извршене су и у домену формације.²

Међутим, основ ове реформе није почивао само на војној техници, или формацији. Образовању кадра, свих нивоа, посвећена је знатно већа пажња, па је поред осталог, уз три постојеће, војска Србије у фебруару 1899. добила и четврту – Коњичку подофицирску школу.³ Овим је, отварањем за сваки род посебне подофицирске школе, процес образовања ове врсте старешинског кадра у потпуности био заокружен.⁴ Вишем нивоу војног образовања, официрима са Војне академије, посвећена је наравно још већа пажња поготово због тога што је број школованих официра после скоро пола века од настанка ове установе и даље био недовољан. Превазилажење овог проблема учињено је на два међусобно повезана начина. Један је био скраћење школовања са три на две године, а други, повећан упис питомаца. Због тога су три класе школоване на овај начин (кл. 30, 31,32) биле знатно бројније него пређашње дајући војсци Србије, до августа 1901. чак 534 новопроизведена потпоручника.⁵

Уз ове веће било је мањих промена а неке од њих тицале су се наставних програма. Тако је у овом периоду обновљена настава „Науке Хришћанске“, а „Борење“ (мачевање) постало је и предмет Више школе Војне академије.⁶ Ипак, можда највећа наставна промена, тицала се увођење једног новог језика. Наиме, уз већ традиционалну наставу француског, немачког или руског, на Војној академији (Нижа и Виша школа) се као по први пут, указом од 15. јануара 1898. уводи и турски језик.⁷

Сама настава отпочела је нешто касније, почетком марта, што је већ само по себи, указивало на извесне проблеме. У првом реду био је то недостатак наставника, пошто је Војна академија, била заправо прва школска установа у Србији којој је овај језик уведен. Као кадровско решење наметнуо се Алекса Ј. Поповић преводилац Министарства спољних послова који је као хонорарни професорски по-

² Исто, стр. 61–77; Богдановић Б, *Пушке. Два века пушака на територији Југославије*, Београд 1990, стр. 95–98; Исти, *Српски Маузер*, Београд 2004; Исти, *Хладно оружје Србије, Црне Горе и Југославије 19–20. век*, Београд, 1997.

³ Сви датуми, осим ако то није наглашено, дати су према старом календару.

⁴ Ради се о Пешадијског, Артиљеријској, Инжењеријској и коначно, Коњичкој подофицирској школи. О свакој опширније. Милићевић М, *Подофицирске школе у краљевини Србији*, Зборник радова, *Образовање Срба кроз векове*, Београд, 2002, стр. 181–198; Група аутора, *Обука српска војске 1804–1918*, Београд, 2007, стр. 509–527.

⁵ *Споменица седамдесетпетогодишњице Војне академије*, Београд 1925, стр. 291–300; *Споменица 32. класе*, Београд 1936.

⁶ Реч је о Веронауци која се у програмима Војне академије јавља под више различитих назива. *Споменица педесетогодишњице Војне академије*, стр. 44–45; *Споменица седамдесетпетогодишњице Војне академије*, стр. 76–77.

⁷ Службени војни лист (СВЛ), од 28. 1. 1898. бр 4, стр. 65.

моћник отпочео предавања 5. марта 1898. године.⁸ У извођењу наставе Алекса Ј. Поповић није се задржао дуго, до краја школске године, или тачније, до почетка јула или августа, Тада је за питомце отпочињао практични течај спровођен, ван Београда, на терену. Према томе, турски језик похађало је, и то краткотрајно, само три класе (28–30.) тј. негде око 250 будућих официра.⁹

Име Алексе Поповића Сарајлије није било непознато пошто се он осим поменути преводачке, потом наставне, бавио и другим делатностима. Каријеру је као „ћак турске школе а уједно и практикант катастралне турске канцеларије“, како то сам наводи, започео у Сарајеву у време Османске владавине, а наставио, као државни чиновник и преводац у време након окупације БиХ. На тим дужностима провео је, опет по његовом тврђењу, четрнаест година, после чега је, вероватно у другој половини деведесетих прешао у Србију.¹⁰ На српском, касније и југословенском тлу Алекса Поповић или Пертев ефендија, како се често под псеудонимом потписивао, показао се и као прилично плодан писац. Иза себе је оставио неколико краћих дела, углавном на тему окупације Босне и Херцеговине, а уз њих и пар збирки народних песама.¹¹

Међутим, за ову тему много значајније је једна друга Поповићева делатност пошто је управо у време своје наставне дужности на Академији, окончао и рад на једном од првих Српско-турских односно, Турско-српских речника.¹² Ово дело, рађено према сличним француским и немачким узорима, аутор је самостално издао већ следеће 1899. године.¹³ Оно што је за овај речник крајње карактеристично, барем са данашњег становишта, је ћирилично писмо, пошто по речима самог аутора, турских слова у Србији нигде није било, а штампари из турске царевине захтевали су „цену преслану“.¹⁴

⁸ Споменница педесетогодишњице Војне академије, стр. 44–45, 110.

⁹ Споменница педесетогодишњице Војне академије, стр. 142–147.

¹⁰ Поменути податке наводи сам Поповић у свом делимично мемоарском делу *Хаџи - Лојина буна у Босни*, Београд, 1897.

¹¹ Списак дела: *Српска библиографија књига 1868–1944*. књ. 13, стр. 213; Народна библиотека, *Каталог књига на језицима југословенских народа 1867–1974*, том 9, Београд 1981, стр. 278.

¹² Први Турско-српски речник објавио је Јеремија Караџић Београду 1855. Овој тематској групи могу се придодати и вишејезичн речници Илије Анђелковића Стружанина, Ђорђа Пуљевског и Луке Маринковића као и само годину дана млађи од Поповићевог, речник Петра Симоновића, издат такође у Београду 1900. године. О њима опширније. Теодосијевић М. *Познаваоци турског језика код Срба, Оријенталистика 70*, Зборник радова, Београд 1997, стр. 63–64.

¹³ *РЕЧНИК СРПСКО - ТУРСКИ и ТУРСКО - СРПСКИ (са најнужнијим подацима)*. Саставио и израдио Алекса Ј. Поповић Сарајлија. Београд, 1899, стр. 3 + 349.

¹⁴ Исто, стр. 3.

Настава турског, изузевши Речник као посредну последицу, претрпела је неуспех. Међутим она је потакла нешто друго. У пролеће 1898. у војсци Србије настала је читава потрага за зналцима турског и „арнаутског“ језика. Командант, краљ Милан је од свих команданата дивизија као и војних установа затражио детаљне податке о свим војним лицима које ове језике знају. Управо захваљујући овом наређењу и одговорима на њега, можемо релативно поуздано сагледати колико је старешина уопште знало турски језик, у којој мери и каква су обележија њиховог познавања, нарочито у смислу где и како су га научили. Сличне податке, мада то овде није централна тема, предочићемо и за албански језик.

Међутим, пре него што започнемо процес ове анализе, требало би објаснити или барем наговестити зашто је баш у том тренутку турски језик у војсци Србије одједном постао толико „популаран“. Први, посредан разлог требало би тражити у већ познатим политичким догађањима из времена деведесетих година 19. века – оснивањима бугарских илегалних организација у Солуну и Софији 1893. и 1894. и одмах потом, преокрета у српској спољној политици која је од владе Стојана Новаковића 1895. своје главне активности усмерила према српском југу тј. према турском административном подручју, насељеном наравно и Албанцима. Према томе, мотив за познавање ових језика, имао би у овом случају скоро искључиво утилитарно обележије. Следеће чињенице које ћемо овде навести ову тезу додатно потврђује.

Наиме прва седница Министарста војног, на којој су се формирале контуре првог од десет односно једанаест ратних планова са којим је отпочето непријатељство са Турском 1912. одржана је у предвечерњим часовима 18. марта 1898. године.¹⁵ Од овог датума па до расписа којим је командант Активне војске тражио податке о познаваоцима турског језика, у конкретном случају од команданта Пешадијске подофицирске школе, није прошло ни пуних месец дана пошто је овај документ датиран на 20. април.¹⁶ Према томе, иако су војници током Првог балканског рата учени само двома, за борбу, најнеопходнијим турским речима: *Теслим ол!* (предај се) и *Су!* (вода) овај навод, када је шири старешински састав у питању није у потпуности истинит.¹⁷

¹⁵ О овом и свим осталим ратним плановима Ракочевић Б. Новица, *Ратни планови Србије од Војска Кара-Ђорђа до Краља Петра*, Београд, 1933. стр. 174–175. и даље. Овде свакако треба напоменути да је Ракочевић такође био добар познавалац турског, пошто је средином тридесетих био и југословенски војни изасланик у Истанбулу и Анкари. Теодосијевић М, нав. дело, стр. 72.

¹⁶ Архив Војно историјског института (АВИИ). Документе коришћене у овом раду наводићемо под овом ознаком мада је ова установа у последњим годинама имала више промена у свом називу. Даља сиг: Пописник 14, кут. 11, фас. 1, д. 34.

¹⁷ Теодосијевић М, стр. 68, према наводу Живуловић Ж. *Осам деценија од почетка првог балканског рата. Задатак за лажног турчина*, Политика 21. октобар 1992, стр. 21.

Као што смо раније назначили прво од питања на које чемо овде покушати да одговоримо је квантитативне природе. Једноставније речено, колико је старешина у војсци Србије, рачунајући при том и војне чиновнике, на самом крају 19. века, тачније 1898. знало турски језик? Одговор на ово питање, барем што се грађе тиче врло је конкретан – свега 34. Овом броју треба придодати и једног редова, припадника 8. пука, Бранка Јовановића, који се из нама за непознатих разлога, уврштен међу старешине односно, војне чиновнике. У погледу знања албанског списак је још краћи пошто се према истом списку помиње свега 15 имена.¹⁸

Даља анализа овог документа доноси нам још конкретније податке. На њему се налазе имена 11 официра, 3 војна чиновника и 20 подофицира.¹⁹ Од официра њих тројица припадају рангу виших, међу којима је један пуковник и два потпуковника. Нижи официрски кадар овде представљају само капетани и то искључиво 2. класе, као и петорица поручника. Заступљеност појединих родова тј. струка, на овом списку прилично одговара структури војске Србије изузев у случају санитарских официра (3) који се овде јављају у знатно већем броју. Супротно томе инжењеријских официри на овом списку, нема нити једнога.²⁰

Чиновнички кадар, представљен у овом документу је најмалобројнији. Њега чине два чиновника административне и један, хоноарни чиновник санитарске струке.

За разлику од официрског кадра, заступљеност подофицира са знањем турског језика, обрнуто је пропорционална висини чина. Број имена у чину каплара је највећи, затим следе поднаредници, па тек онда наредници.²¹ По родовима предњаче наравно пешадијски подофицири, више од половине, следе артиљеријски, док се остали родови и струке јављају тек у појединачном броју. Слично као и код официра, један род ни овде није заступљен с тим што се у овом случају ради о коњици.

Ако појединачне, као и целокупан број позналаца турског упоредимо стањем у војсци Србије те 1898. године добићемо врло карактеристичне податке, у сваком случају оне, који турски језик у потпуности стављају на маргину. Наиме, у војсци Србије те године, било је 1086. официра и 2699 подофицира, што значи да је „зналаца“ било тек један на сто, конкретније 1% официра и тек 0,7% подо-

¹⁸ АВИИ, Пописник. 14, кут. 11, фас. 1, д. 35.

¹⁹ Види приложену табелу.

²⁰ Од укупно 11 официра пешадијских је 5, санитарска 3 и по један артиљеријски коњички и жандармеријски. Исто, д. 35.

²¹ Зналаца турског у чину каплара је 11, поднаредника 7, а наредника свега 4. Исто 35.

фицира.²² Остајемо на жалост ускраћени за податке о регрутном саставу, пошто би се изузев поменутог Бранка Јовановића, између 25 992 војника, колико је те године имала војска Србије, сигурно нашло бар неколицина са знањем турског, арнаутског или оба језика.²³ Међу војном документацијом, такав, несумњиво драгоцен списак нисмо успели да пронађемо.

Питање броја неминовно повлачи и питање квалитета, или простије, колико су наведени припадници војске турски језик у истину знали? Описне оцене о овом крајње су неједнаке и крећу се од: лаконског „Зна“, преко „Говори прилично и „Говори добро“, па све до „Говори потпуно“.²⁴ Ипак, већ следећи навод исте рубрике доводе до крајње сумње у стварни квалитет овог знања. Наиме од 34 односно 35 имене само се код четворице јавља назнака да турски језик знају да читају и пишу. Међу овима је и већ више пута поменути редов Бранко Јовановић, чије се име вероватно баш из тих разлога и нашло на списку зналаца турског.²⁵ Остали представници свог ранга, бројчано су потпуно исто заступљени, по један официр, један подофицир и један војни чиновник.²⁶ Албански, да напоменемо и то, писати и читати није знао ни један старешина са овог списка, а жандармеријски поручник Алекса Ђ. Богосављевић, упркос наводу да је о Арнаутима чак и написао једну књигу, тврдио је, да они азбуку уопште и немају.²⁷

Средина и начин на који је одређени језик савладан такође су битне карактеристике његовог познавања, а само порекло старешина који се јављају у овом попису јасно нам даје одређене сугестије. Пре свега, у њему НЕМА НИТИ ЈЕДНОГ (подв. аутори), старешине односно војног чиновника који је пореклом из Шумадије. Шта више, нема ни једног који је са територије Кнежевине тј. Србије у границама пре. 1878. године. Изузетак, али управо онај који потврђује правило, и о чему ће касније бити више речи је искључиво престоница. Највише зналаца турског, готово 2/3 је рођено је ван територије тадашње Краљевине, а половина од тог броја је родом из Старе Србије.²⁸ Неколико старешина, међу којима нема официра, је са те-

²² Статистички годишњак Краљевине Србије, 4, 1898–1899, Београд 1902, стр. 687.

²³ Исто, стр. 687–688.

²⁴ АВИИ, Пописник 14, кут 11, фас 1, д. 35.

²⁵ У документу се наводи да је Јовановић, три и по године радио као службеник на турској железници. Исто. д. 35.

²⁶ То су: санитарски поручник Михран Казес, санитарски дијурниста (хонорацац), Ђира Јовановић и каплар Недељко Дебељаковић. Исто, док. 33, 35.

²⁷ Исто, док. 35.

²⁸ Уз приличан број имена стоји само ова ознака док је код неких наведено име града (Призрен, Приштина, Битољ) или пак села из његове околине. Исто. док 35.

риторије Новопазарског Санцака, а исто толико пореклом је из Цариграда, при чему се готово сигурно може тврдити да се под именом Михран Казес не налази неко ко је српског порекла.

Један од старешина пореклом ван територије Србије био је и већ поменути жандармеријски поручник Алекса Ђ. Богосављевић. Рођен је у Хабзбуршкој монархији, у селу Иванда у Банату.²⁹ У списку је наведен не само као зналац турског, него и „арнаутског језика“. У Богосављевићеву кратку али врло садржану, готово авантуристичку биографију, унет је и наведени податак да је он и писац једног дела о Арнаутима.³⁰

Говорећи о познаваоцима турског језика, нагласили смо да су неки од њих рођени у Београду, а заједничка карактеристика им је и то да су сва тројица искључиво виши официри. Један од њих, санитетски потпуковник Василије Брентовић чак је био на школовању у турској престоници, при чему остаје нејасно како упркос овоме није савладао и турско писмо. Једино могуће објашњење било би то да је у Цариграду остао и сувише кратко јер се његов боравак поклапа са скорим почетком два Српско-турска рата.³¹

Биографије друге двојице виших официра знатно су нам познатије, пре свега захваљујући породичној заоставштини, делом искоришћеној и у неким ранијим радовима.³² Оно што пре свега треба нагласити, а што је у документу изостављено је то да су Јован и Ђорђе Ванлијић два рођена брата, чије породично порекло сеже са простора врло удаљених од Србије.³³ Наиме, родоначелник породице, њихов отац Тома рођен је у Јерменији у области језера Ван одакле се преко Цариграда са оцем и стрицем, почетком тридесетих година 19. века доселио у српску престоницу. У Београду, Тома је засновао породицу оставивши иза себе кћер и три сина од којих су двојца старијих, углавном због породичне оскудице, приступила војсци.³⁴ Закључак који се из овога јасно намеће је тај да се и у овом случају у поред рођених Београђана, међу зналцима турског крију заправо странци, који су знање турског донели у Србију, а не стекли у њој.

²⁹ Види табелу у прилогу.

³⁰ Богосављевић А, *О Арнаутима*, Ниш, 1897.

³¹ У документу се наводи да је Брентовић као државни питомац похађао војну гимназију у Цариграду „пре 23 године“ из чега следује да се то збивало 1875. године тј у очи почетка ратова. Исто, док 35.

³² О овом, Милићевић Ј. М. Ј, *Неверна Цаја или развод једног официрског брака*, Историјски часопис, књ. 59, 2010, стр. 341–363.

³³ Ванлијић је њихово право презиме, а Ванлић само скраћена верзија истог која се чак и у службеним документима врло често појављује.

³⁴ Опширније. Милићевић Ј. М, нав. дело, стр. 342–343.

Начин на који је знање турског па и албанског стечено и које је последњи елемент ове анализе, готово је истоветан, а директно је и везан са пореклом сваког од појединаца. У суштини, само пар њих турски је учило кроз институционални систем тј. школу, било да је оне била турска, или се радило о српским гимназијама основаним 1892–1894. године, у Цариграду Солуну и Скопљу, као и у Призренској богословији.³⁵ У великој већини осталих случајева турски, као и албански научен је од мештана, често још у детињству, или касније у месту где се већ службовало.

Све до сада наведено јасно сугерише да општеприхваћен појам „турско наслеђе“ уз, углавном негативну конотацију, носи собом и друге одлике. Једна од приметнијих је и велика ограниченост, његове језичке употребе и то не само у случају српског старешинског кадра, већ је, судећи по неким раније истраживањима, ово вид општедруштвене појаве, последично присутне и у државним органима. Правих зналаца турског језика, како у војсци тако и ван ње било је изузетно мало, а та чињеница не датира само краја 19. века. Она се запажа много раније, практично још од времена Првог српског устанка, с тим што се стање бројчано, као и суштински није мењало и у наредним деценијама.³⁶

Основне разлоге за ово не треба тражити само у одбојности према „свему турском“, апстракујући обавезно и амбивалентни однос, него су мотиви и шири и дубљи. Прво, турски језик се институционално није изучавао тако да је у односу на готово обавезне француски, руски и немачки језик, био практично недоступан. Друго, људи који су га знали, нису били прави Турци, још мање они образовани, већ исламизовано домаће становништво, неписмено наравно и када је српски језик у питању. Коначно, и овакви „зналци“ турског били су, од времена Устанка све малобројнији, а процес њиховог исељавања, био је после 1867. године још додатно убрзан. Тиме је и могућност стицања знање барем простог, говорног језика у потпуности била одагната. Управо ово и даје објашњење зашто и онако кратки спискови познавалаца турског у потпуности садрже имена „странаца“ тј оних рођених ван Србије, укључујући и територије стечене после стицања независности.

Подаци које смо предочили свакако нису негација појма „турско наслеђе“. Они представљају својеврстан наставак и надоградњу ранијих истраживања, али и додатно прецизирање, колико и какво је било познавање турског језика међу предводницима једне елитне државне институције каква је крајем 19. века била војска Србије.

³⁵ Теодосијевим М, нав дело, стр. 65. Пописник 14, фас. 11, кут. 1, д. 33–35.

³⁶ Теодосијевић М. нав дело.

- ТАБЕЛАРНИ ПРЕГЛЕД ОФИЦИРА, ВОЈНИХ ЧИНОВНИКА
И ПОДОФИЦИРА ПОЗНАВАЛАЦА ТУРСКОГ И АЛБАНСКОГ ЈЕЗИКА -

Списак официра војске Србије за знањем турског
(и „арнаутског језика“)

БР.	ЧИН	ИМЕ	ПОРЕКЛО (село, срез, округ *)	А (*1)	П
1.	<u>Пуковник</u>	Ванлић Јован	Београд		
2.	<u>Потпуковник</u>	Брентовић Василије	Београд		
3.	<u>Потпуковник</u>	Ванлић Т. Ђорђе (*2)	Београд		
4.	<u>Капетан 2. кл.</u>	Илић Коста	с. Бреница, с и о Нишки		
5.	<u>Капетан 2. кл.</u>	Јанићијевић Ђорђе	Врање		
6.	<u>Капетан 2. кл.</u>	Микић Павле	Врање		
7.	<u>Поручник</u>	Казес Михран	Цариград		
8.	<u>Поручник</u>	Алексић Ђорђе	Сибина, Прин (?), Врањски	(+)	
9.	<u>Поручник</u>	Богосавлевић Ђ. Алекса	с. Иванда (Банат), жупанија Торонталска, Аустро-угарска	+	
10	<u>Поручник</u>	Аранђеловић Јанаћко	Бела Паланка		
11.	<u>Поручник</u>	Филиповић Ђорђе	<u>Цариград</u>		

- (* 1.) познавање албанског
- географска одредница - село, срез округ рађена је према домаћој територијалној подели и наравно не одговара другим државама Турској или Аустро-угарској

- (*2.) Јован и Ђорђе Ванлић (Ванлијић) су рођена браћа
- Ознака (+) за знање „арнаутског језика“ унета је само за просто познавање, без обзира на умеће читање и или писање

- Географске погрешке у смислу замене, нпр. Санџака и Старе Србије унете су онакве какве су у оригиналу

Списак војних чиновника са знањем турског (и „арнаутског језика“)

БР.	ЗВАЊЕ	ИМЕ	ПОРЕКЛО (Село, Срез, Округ)	А (*)	П.
1.	Писар 1. кл.	Марковић З. Тодор	Ниш		
2.	Санитетски дијурниста	Јовановић Ђира	Цариград		
3.	Подблагајник 1. кл.	Нинић Јован	?		

- (*) види горе

Списак подофицира са знањем турског и („арнаутског“) језика

БР.	ЧИН	ИМЕ	ПОРЕКЛО (СЕЛО, СРЕЗ, ОКРУГ)	А (*1)	П.
1.	Наредник	Стојковић Танасије	Врање		
2.	Наредник	Каљевић Гаврило	Пљевља, Ново Пазарски Санџак		
3.	Поднаредник	Димитријевић Крсто	Липљан, Приштински	+	
4.	Поднаредник	Јовановић Н. Душан	Призрен, Стара Србија	+	
5.	Поднаредник	Перић Стојан	Призрен, Стара Србија	+	
6.	Поднаредник	Јордановић Коста	Стара Србија	+	
7.	Поднаредник	Андријевић Ђорђе	Стара Србија		
8.	Каплар	Матовић Марко	Стара Србија	+	
9.	Каплар	Станковић Раде	Гари, Власотиначки, Нишки		
10.	Редов (*2)	Јовановић Бранко	?		
11.	Наредник	Михајловић Станко	Врање		
12.	Поднаредник	Михајловић Димитрије	Битољ, Стара Србија		
13.	Наредник	Николић Јеротије	Брезанца (?) Стара Србија	+	
14.	Каплар	Мишковић Петар	Веле(з), Стара Србија	+	
15.	Поднаредник	Стевановић Марко	Нови Пазар, Стара Србија	+	
16.	Каплар	Ђурић Божидар	Призрен, Стара Србија	+	
17.	Каплар	Крстић Стојан	Призрен, Стара Србија	+	
18.	Каплар	Дебељаковић Недељко	Приштина, Стара Србија	+	
19.	Каплар	Мартиновић Милан	Бабина, Пљевља, Стара Србија		
20.	Каплар	Стефановић Коста	Нови Пазар	+	
21.	Каплар	Митровић Радивоје	Пећ	+	
22.					

(*1) види горе

(*2) У документу се не наводи зашто се име овог редова нашло међу подофицирима

Dr. Milić Milićević
Research Fellow
HISTORY INSTITUTE, BELGRADE

Mag. Jovana Šaljić
Research Assistant
HISTORY INSTITUTE, BELGRADE

KNOWLEDGE OF TURKISH AND ALBANIAN LANGUAGE AMONG MEMBERS OF SERBIAN ARMED FORCES AT THE END OF 19TH CENTURY

(Summary)

Paper deals with analyses of the survey related to the knowledge of Turkish language among members of Serbian armed forces at the end of 19th century. It reveals that among the officers and NCO`s there were only several tens of relative connoisseurs of this language, however, genuine experts who knew Turkish (and Albanian) were just few. It is pointed out that among those there were no inhabitants of Serbia in borders before 1878. As main reason for this situation is noted the absence of indigineous Turkish population, especially well educated, as well the fact that number of native Turks in Serbia during whole 19th century was generally very small.